

LAS

Lijst voor het afstemmen van Activiteiten en Situaties op de mogelijkheden en voorkeuren van kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen

Handleiding versie kinderen

**A.C. Tadema
S.J. Hiemstra
L.A. Wiersma
C. Vlaskamp**

LAS

Lijst voor het afstemmen van Activiteiten en Situaties op de mogelijkheden en voorkeuren van kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen

Handleiding

versie kinderen

A.C. Tadema
S.J. Hiemstra
L.A. Wiersma
C. Vlaskamp

© 2005 Stichting Kinderstudies
Postbus 102
9700 AC GRONINGEN

ISBN 90-5963-016-5
Nur: 848

Trefwoorden: kinderen met meervoudige beperkingen, voorkeuren, activiteiten

INHOUD

Inleiding	1
Kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen	1
Plaats van de LAS in het curriculum	2
<i>Achtergrond van het curriculum</i>	2
<i>Inhoud van het curriculum</i>	3
<i>Gebruik van de LAS</i>	3
Instructie	4
Resultaat	7

Literatuur

1. Inleiding

De LAS is een vragenlijst waarmee activiteiten en situaties afgestemd kunnen worden op de mogelijkheden en voorkeuren van een kind. De lijst heeft de vorm van stroomschema's. Door de vragen te beantwoorden ontstaat er een gedetailleerd overzicht van mogelijkheden en voorkeuren van een kind waar tijdens de activiteit rekening mee moet worden gehouden. Daarbij wordt ook duidelijk op welk gebied er nog specifieke informatie ontbreekt. De LAS is bedoeld voor gebruik bij kinderen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen op cluster 3 scholen en op kinderdagcentra. De LAS moet worden ingevuld door de leerkracht of groepsbegeleider van het kind.

Een las is een verbindingsstuk, een hechting die nodig is omdat anders de afzonderlijke onderdelen los liggen. Met deze naam wordt aangegeven dat de LAS een substantieel onderdeel is en het curriculum (zie hoofdstuk 3) tot een geheel maakt. Daarnaast staat de afkorting voor: 'Lijst voor het afstemmen van Activiteiten en Situaties op de mogelijkheden en voorkeuren van kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen'.

In deze handleiding zal allereerst een beschrijving gegeven worden van de doelgroep van de LAS; wie zijn kinderen met ernstige meervoudige beperkingen, welke beperkingen hebben ze en wat zijn de gevolgen van deze beperkingen op het functioneren.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de plaats van de LAS in het curriculum 'een eigen perspectief' beschreven. De LAS is namelijk geen op zichzelf staand instrument, maar is onderdeel van dit programma (Vlaskamp & Tadema, 2004). Daarnaast wordt de LAS ook gebruikt binnen het Opvoedingsprogramma (Vlaskamp, Poppes & Zijlstra, 2005).

In hoofdstuk 4 wordt uitgelegd hoe de LAS ingevuld moet worden.

2. Kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen

De LAS kan worden ingezet voor kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen (EVMB). Soms worden voor deze groep kinderen ook de termen 'ernstig meervoudig gehandicapt' of 'meervoudig complex gehandicapt' gebruikt. Het gaat om kinderen die naast verstandelijke beperkingen meestal ook ernstige motorische beperkingen hebben, waardoor ze bijvoorbeeld niet zelf kunnen zitten of lopen. Meestal zijn er ook ernstige beperkingen in de waarneming. Dit houdt in dat de verwerking van zintuiglijke informatie in de hersenen ernstig gestoord is. Ze kunnen daarom soms niet goed zien en/of horen, maar bij veel kinderen is dat 'niet goed zien' niet zo gemakkelijk in kaart te brengen (Vlaskamp, et al, 2005). Behalve het gezichtsvermogen en het gehoor is bij sommige kinderen de tastzin gestoord en zijn ze daardoor overgevoelig of juist minder gevoelig voor aanraking. Ook de andere zintuigen (reuk, smaak) functioneren vaak niet zoals zou moeten.

Vanwege de ernstige verstandelijke, motorische en zintuiglijke beperkingen hebben deze kinderen niet of nauwelijks mogelijkheden om enige vorm van taal (spraak, gebaren of gebruik van symbolen) te gebruiken. Ze communiceren veelal via lichaamstaal en ook gezichtsuitdrukkingen zijn een communicatiemiddel. Deze kinderen hebben dus wel degelijk communicatiemogelijkheden, maar hun signalen zijn vaak zo subtiel dat het heel

wat vraagt van het observatievermogen van de directe omgeving; alleen als we het kind heel goed kennen, vallen de signalen ons wel op. Maar dan nog weten we lang niet altijd wat ze betekenen. Bovendien kan hetzelfde signaal afhankelijk van de situatie verschillende betekenissen hebben.

Kinderen met ernstige meervoudige beperkingen zijn kwetsbaar en hebben een sterk verhoogd risico op meerdere gezondheidsproblemen tegelijk. Vaak is er bijvoorbeeld sprake van refluxziekte (het terugstromen van de zure maaginhoud naar de slokdarm). Hierdoor krijgen ze bijvoorbeeld last van hun gebit (veel gaatjes) of veel pijn bij het slikken waardoor ze niet meer goed eten en drinken. Omdat ze niet goed kunnen aangeven dat ze pijn hebben en waar ze die pijn dan hebben wordt refluxziekte vaak niet onderkend terwijl het een meestal goed te behandelen is.

Slaapproblemen komen ook vaak voor, zoals moeite met inslapen, problemen met doorslapen, of een ander 'ritme' hebben en daardoor slapen op momenten dat er juist activiteiten worden geboden. Veel kinderen hebben kauw- en slikproblemen en (vaak als gevolg daarvan) steeds opnieuw luchtweginfecties.

Al deze beperkingen kunnen in verschillende gradaties en in verschillende combinaties voorkomen. Kinderen met ernstige meervoudige beperkingen verschillen dan ook sterk van elkaar in lichamelijke conditie, motorische vaardigheden, en zintuiglijke en communicatieve mogelijkheden. Bij elk kind kunnen de gevolgen voor het functioneren weer anders zijn als gevolg van de aard en mate van de beperkingen (Vlaskamp et al, 2005).

Dit betekent dat je als begeleider of leerkracht van alle kinderen op je groep moet weten met welke beperkingen ze te maken hebben en hoe deze beperkingen bij elk kind het functioneren op een specifieke manier beïnvloeden. Alleen dan wordt duidelijk waar je concreet rekening mee moet houden in de benadering van dit kind en de keuze voor een activiteit voor dit kind.

3. Plaats van de LAS in het curriculum

De LAS staat niet op zichzelf, maar maakt deel uit van een curriculum (Vlaskamp & Tadema, 2004) dat ingezet kan worden binnen de zorg en het onderwijs aan kinderen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen. Dit curriculum is speciaal voor deze doelgroep ontwikkeld. Het heeft een vaste structuur, de inhoud verschilt per kind en wordt vastgelegd in individuele programma's. Het curriculum kan gebruik worden op zowel KDC's als op cluster 3 scholen. Binnen het curriculum is de LAS bekend als 'de stroomschema's'.

Achtergrond van het curriculum

Het curriculum heeft als uitgangspunt dat kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen in de gelegenheid gesteld moeten worden om zich zo optimaal mogelijk te ontwikkelen. Naast ontwikkelingsstimulering moet daarin ook plaats zijn voor therapie en verzorging. Het aanbod dient zich te richten op deze optimale ontplooiing van ontwikkelingsmogelijkheden van deze kinderen. Daarbij moet nadrukkelijk aandacht zijn voor de relatie tussen kind en leerkracht(en)/begeleiders.

Bij dit streven naar optimale ontplooiing is er geen houvast bij de 'normale' ontwikkeling: deze kinderen hebben niet alleen een ontwikkelingstempo dat laag ligt, hun ontwikkeling verloopt ook 'anders' dan bij kinderen zonder dergelijke ernstige beperkingen. Voor ieder kind gelden, individueel bepaalde verwachtingen over wat kan worden bereikt. Het curriculum bestaat dan ook niet uit een algemeen leerplan, maar uit individuele programma's met een werkwijze waarbinnen kan worden aangegeven welke functionele mogelijkheden en adaptieve vaardigheden aangeleerd zouden moeten worden. Die verwachtingen hangen uiteraard samen met de uitgangssituatie aan het begin van een schooljaar. De verwachtingen moeten realistisch zijn, en passen bij hetgeen het kind nodig heeft voor zijn dagelijks functioneren.

Inhoud van het curriculum

Om te komen tot een individueel programma voor een kind, dienen een aantal achtereenvolgens te zetten stappen gezet te worden. De stappen zijn in te delen in vier fasen:

- 1 **inventarisatie:** Om een kind met EVMB goed te kunnen begeleiden en stimuleren, moet je weten wie het kind is, wat hij kan en welke behoeften hij heeft. Daarom vindt assessment plaats van functionele mogelijkheden, van de wijze waarop en mate waarin uiteenlopende activiteiten worden uitgevoerd, van de wijze en mate van participatie, alsmede assessment van relaties, sociaal netwerk en gezondheidsaspecten.
- 2 **bepalen verwachtingen:** Op basis van de gegevens die uit de inventarisatie naar voren zijn gekomen, kunnen lange termijndoelen worden opgesteld. Deze lange termijndoelen noemen we perspectief en hoofddoel. Het gaat om het bepalen van de richting waarin begeleiders met betrekking tot dit kind zouden moeten handelen. Perspectief geeft globaal de richting aan, en het hoofddoel doet dat meer specifiek.
- 3 **bepalen doelen:** Omdat het hoofddoel te groot is om aan te werken dienen kort termijndoelen opgesteld te worden, waarin je in kleine stapjes naar het hoofddoel toe kunt werken. Deze fase bestaat uit twee stappen: De eerste stap is het bepalen van de voorkeuren van een kind, de uitvoeringsvoorwaarden en de omgevingscondities. De tweede stap is het opstellen van korte termijndoelen, ook wel werkdoelen genoemd.
- 4 **uitvoering:** om de werkdoelen te kunnen behalen worden activiteiten uitgevoerd, hierover wordt gerapporteerd en op basis van de rapportage kan na enige tijd bepaald worden of het werkdoel behaald is.

Het gebruik van de LAS

De LAS past binnen de derde stap van het curriculum 'het bepalen van doelen'. Nadat assessment heeft plaatsgevonden, en verwachtingen (lange termijndoelen) zijn opgesteld, moeten deze concreet uitgevoerd worden. Als het gaat om de inventarisatie wordt de informatie voornamelijk algemeen geformuleerd. Vaak is niet duidelijk wat een bepaalde beperking concreet betekent voor het functioneren van iemand; welke consequenties dit heeft als het gaat om het samenstellen en uitvoeren van activiteiten. De LAS, die de vorm heeft van stroomschema's, is juist bedoeld om concrete en gedetailleerde informatie te verzamelen over het kind. Daardoor geeft het handvatten om werkdoelen te structureren, en wordt duidelijk met welke voorkeuren en voorwaarden rekening gehouden moet worden bij het opstellen van doelen en het bedenken van geschikte activiteiten.

Wanneer bij het gebruik van de LAS bij kinderen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen niet een kader aanwezig is van een methodiek zoals het curriculum, is het risico aanwezig dat de noodzakelijke concretisering van gegevens niet leidt tot de gewenste resultaten in het onderwijs- en zorgaanbod. De kennis wordt inzichtelijk gemaakt, maar er volgt geen sturing voor de toepassing hiervan. De praktijk leert dat deze sturing noodzakelijk is, om te voorkomen dat de kennis niet bruikbaar blijkt voor de dagelijkse praktijk binnen scholen en kinderdagcentra.

Hoewel de LAS dus als zelfstandige vragenlijst wordt uitgegeven, kan het volgens de auteurs slechts de beoogde resultaten opleveren, wanneer het wordt gebruikt binnen een methodiek zoals het curriculum.

4. Instructie

De LAS bestaat uit een aantal vragen over:

1 kenmerken van het kind: met betrekking tot zintuiglijke kanalen (tast, visus, gehoor, reuk), kenmerken van het kind met betrekking tot (grote en fijne) motoriek, en voorkeuren van het kind met betrekking tot kenmerken van stimuli. Bijvoorbeeld:

'Moet een voorwerp van dichtbij worden aangeboden of juist veraf?'

'Doet de kleur van een voorwerp ertoe?'

2 kenmerken van de activiteit: hoe, waar en wanneer activiteiten het beste uitgevoerd kunnen worden. Bijvoorbeeld:

'Moet er rekening gehouden worden met de groepsgrootte?'

'Hoelang kan iemand zijn aandacht vasthouden?'

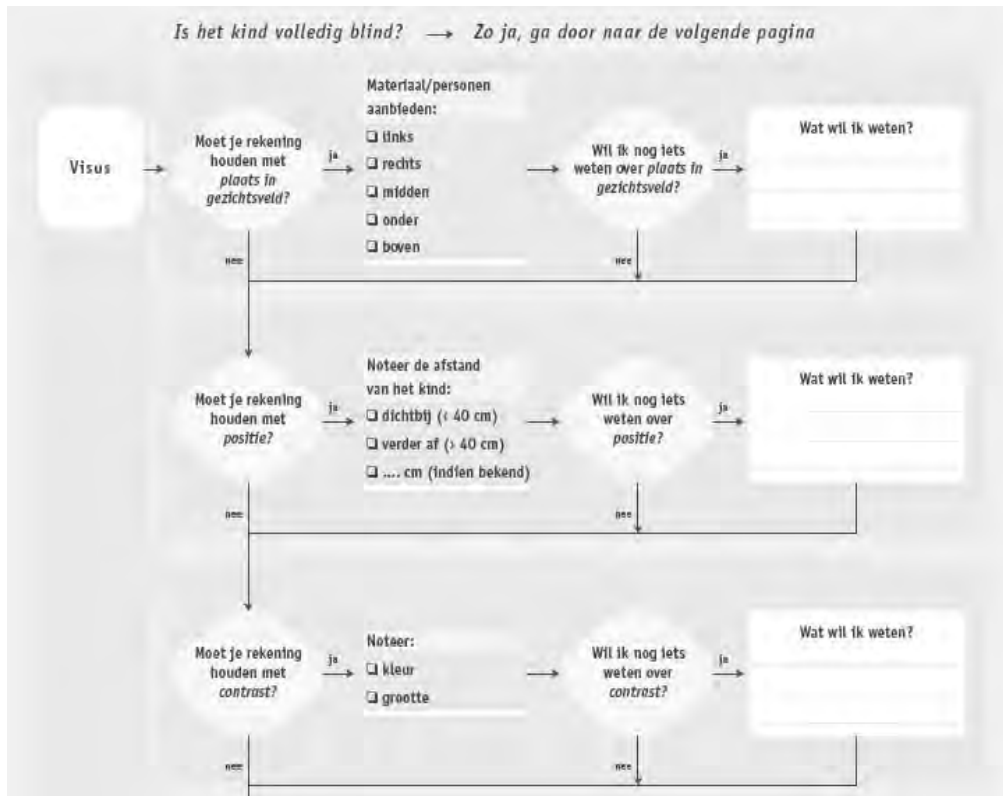
In totaal worden 40 gedetailleerde vragen gesteld die door de leerkracht of groepsbegeleider beantwoord moeten worden.

De LAS geeft op verschillende gebieden inzicht in de betekenis van de kennis over mogelijkheden en voorkeuren van het kind en de omgevingsvoorwaarden bij het aanbieden van activiteiten. Daarnaast geeft de LAS ook inzicht in de mogelijke tekorten met betrekking tot de kennis in de mogelijkheden en voorkeuren van het kind en de omgevingsvoorwaarden bij het aanbieden van activiteiten. De LAS is een hulpmiddel om aanwezige kennis naar 'boven' te halen. Ook wordt door middel van de LAS duidelijk, op welke gebieden er nog onduidelijkheden zijn of waarover nog kennis ontbreekt. Bijvoorbeeld:

- Wat betekent het dat dit kind een gezichtsscherpte heeft van 20%? Hoe moet ik eigenlijk iets aanbieden?
- Hoe zit het ook alweer met de tijd die het kind nodig heeft om het voorwerp te herkennen?
- Gehoor is een favoriet zintuiglijk kanaal voor het kind, maar hoe zit het eigenlijk met toonhoogte? Wat vindt hij daarbij prettig?
- Wil dit kind eigenlijk wel de hele dag achtereen activiteiten aangeboden krijgen? Zou hij zich niet beter voelen wanneer hij tussen de activiteiten door kan rusten.

Hoe de LAS ingevuld, geanalyseerd en gebruikt kan worden wordt hieronder in enkele stappen uitgelegd.

Stap 1: vul de stroomschema's in

figuur 1: stroomschema visus

Door de pijlen te volgen, beantwoord je precies die vragen die betrekking hebben op het kind voor wie je de LAS invult.

- Ga bij elke vraag na of je er rekening mee moet houden bij dit kind. Als er iets is waar je specifiek rekening mee moet houden, geef dan aan waar je specifiek rekening mee moet houden in het daarvoor bestemde hokje. Hoef je nergens rekening mee te houden, ga dan naar de volgende vraag.
- Bepaal wanneer je ergens wel rekening mee moet houden, vervolgens of er nog informatie ontbreekt of dingen die niet bekend zijn bij het kind ten aanzien van deze vraag. Zijn er zulke vragen, geef deze dan weer in het rechthoekige vakje 'wat wil ik weten?'. De notities die je in deze vakjes maakt worden 'actiepunten' genoemd. Er moet namelijk actie ondernomen worden om dit tekort aan kennis op te heffen. Wanneer er geen informatie ontbreekt, kun je doorgaan naar de volgende vraag.

toelichting

In het figuur is de eerste vraag ‘moet je rekening houden met plaats in het gezichtsveld’. Als je hier rekening mee moet houden, geef dan aan, of je materiaal of personen links, rechts, midden, onder, of boven aan moet bieden.

Stel: je weet wel dat je het materiaal beter links aan kunt bieden, maar of dit beter onder of boven in het gezichtsveld kan gebeuren, weet je eigenlijk niet zo goed. Je vult dan bij ‘wat wil ik weten’ in dat je dit nog wilt weten.

Vervolgens ga je door met de volgende vraag: ‘moet je rekening houden met positie’. Stel dat je hier geen rekening mee hoeft te houden, dan ga je door met de volgende vraag.

Dat is de vraag of je rekening moet houden met contrast. Stel dat je alleen rekening moet houden met kleurcontrasten, kruis dan aan: kleur. Verder wil je niks weten, je gaat door met de volgende vraag.

Stap 2 neem de gegevens uit de LAS over in de samenvatting.

Samenvatting stroomschema's		Waar moet ik rekening mee houden tijdens een activiteit	Wat wil ik nog weten over de kenmerken van het kind tijdens de activiteit	Actie
Visus	Gezichtsveld	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Positie	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Contrast	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Reactiesnelheid	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Lichtinval	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
Aantal prikkels	Ja / Nee	_____	5 / K / 0	
Gehoer	Toonhoogte	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Volume	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Reactiesnelheid	Ja / Nee	_____	5 / K / 0
	Aantal prikkels	Ja / Nee	_____	5 / K / 0

Figuur 2: samenvatting LAS

- Omcirkel per aspect of je er al dan niet rekening mee moet houden in de kolom ‘waar moet ik rekening mee houden tijdens de activiteit’
- Geef de vragen die er zijn, weer in de kolom ‘Wat wil ik nog weten over de kenmerken van het kind tijdens de activiteit’
- Geef in de kolom ‘actie’ aan om wat voor vragen het gaat. Actiepunten die uit het stroomschema naar voren komen kunnen soms beantwoord worden door het uitvoeren van een werkdoel. Omdat werkdoelen gericht kunnen zijn op drie verschillende gebieden worden ook de actiepunten ingedeeld in drie categorieën: stimuleren, kennis verzamelen, en omgangsregels.

Categorieën van actiepunten:

- 1) Actiepunten die gericht zijn op het *stimuleren* van mogelijkheden van een kind (omcirkel in de samenvatting **'S'** achter de vraag). Het gaat bij deze actiepunten niet alleen om het verzamelen van kennis over een bepaald gebied, maar vooral om de toepassing hier van. Bijvoorbeeld:
'Kan Jeroen leren een ruimte te herkennen door geuren?'
'Kunnen we Merel stimuleren om voorwerpen vast te houden?'
- 2) Actiepunten die gericht zijn op *kennis* verzamelen over mogelijkheden en voorkeuren (omcirkel in de samenvatting de **'K'** achter de vraag). Bijvoorbeeld:
'Zorgt een groot kleurcontrast ervoor dat Miranda voorwerpen beter kan waarnemen?'
'Hooft Peter hoge tonen?'
'Hoelang heeft Koen nodig om een reactie te geven?'
Aan deze actiepunten kan gewerkt worden door een werkdoel op te stellen, maar vaak kan een vraag ook al beantwoord worden door navraag te doen bij andere disciplines, zoals een fysiotherapeut, gedragsdeskundige of arts.
- 3) Actiepunten die zich richten op *omgangsregels*. Geef dit in de samenvatting aan door de **'O'** te omcirkelen. Bijvoorbeeld:
'Wanneer moeten we Alex rustmomenten bieden?'
'Tijdens een activiteit wordt Anniek altijd met de rug naar het licht geplaatst?'

5. Resultaat

De LAS leidt tot twee soorten resultaten, namelijk kennis en vragen.

Kennis: Als de LAS is ingevuld is er een overzicht van de concrete mogelijkheden van een kind en is bekend wat de voorkeuren van dit kind zijn met betrekking tot de kenmerken van de activiteit. Deze informatie geeft handvatten bij het inrichten van de (les)activiteiten. Door de kennis uit de LAS toe te passen in de activiteiten kan de leerkracht/ begeleider een activiteit samenstellen die op alle gebieden rekening houdt met het kind.

Vragen: Tevens geeft het invullen van de LAS een overzicht van welke informatie nog niet bekend is en over welke aspecten er nog vragen zijn.

Zowel de kennis als de vragen kunnen richting geven aan de inhoud van de op te stellen doelen.

De LAS laat zien wat het kind met ernstige meervoudige beperkingen concreet vraagt in de activiteit en in de benadering. Door het verhelderen van de vraag kan de ondersteuning en activering van deze kinderen steeds meer volgens hun eigen wensen vorm gegeven worden. De leerkracht/ begeleider heeft steeds meer zekerheid dat de activiteit ook passend is voor een kind, dat het kind van de activiteit geniet, gestimuleerd wordt in zijn ontwikkeling, en open staat voor contact.

Literatuur

- Tadema, A.C. & Vlaskamp, C. (2004a). *Inventarisatielijst kindkenmerken*. Groningen: Stichting Kinderstudies
- Tadema, AC. & Vlaskamp, C. (2004b). *Inventarisatielijst kindkenmerken: rapport over de ontwikkeling van de inventarisatielijst kindkenmerken*. Groningen: ongepubliceerd rapport
- Tadema, A.C., Vlaskamp, C. & Ruijsenaars, A.J.J.M. (in press). The development of a questionnaire of child characteristics for assessment purposes. *European Journal of Special Needs Education*.
- Vlaskamp, C. & Tadema, A.C. (2004) *Een eigen perspectief. Curriculum voor kinderen met een ontwikkelingsperspectief tot 24 maanden en bijkomende problematiek*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Vlaskamp, C. (1999). *Een eigen perspectief: een programma voor mensen met ernstige meervoudige beperkingen*. Assen: Van Gorcum.
- Vlaskamp, C., Poppes, P. & Zijlstra, H.P. (2005) *'Een programma van jezelf. Een opvoedingsprogramma voor kinderen met zeer ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen*. Assen: Van Gorcum.